

HAZAI ISKOLÁZÁS A XVI. SZÁZADBAN.

Fraknói Vilmos: «A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században» című munkájából.)*

Elemi iskolák.

Azon korban, melyről értekezünk, az egész tanügyet, az iskolák minden fokait fölkaroló szervezet nem létezett.

Sem az állam, sem az egyházak nem bírtak közegekkel, melyek hivatva lettek volna az iskolákra fölügyelni, azoknak tanrendszert előírni, vagy a fennállót módosítani.

Minden főpap, főúr, vagy város, saját belátása szerint rendelkezett iskolájáról, kinevezte a tanítókat, megállapította azok számát, kvalifikációját; fizetését; meghatározta a tantárgyakat, a tanrendet, az iskolai szabályokat. Ennek természetes következménye volt a legnagyobb különfésleg az iskolák körében. Mindegyik sajátos szervezettel bírt. És ugyanazon iskola szervezete időnkint változott, amint változtak azok, kik fenntartották s azok, kik tanszékeiket elfoglalták. Valamely iskola, mely bőkezű pártfogók és jeles tanárok által a virágzás magas fokára emeltetett és a főiskolák színvonalát megközelítette; utóbb, midőn megvonatik tőle az anyagi támogatás, vagy jelentélen férfiak állanak élén, teljes jelentéktelenségre süllyedt.

Innen van, hogy gyakran kis faluhelyeken a latin, görög, sőt néha a zsidó nyelv is tanítottott; ellenben nagy városok iskolái néha csak az elemi ismeretekkel foglalkoznak.

¹ *Fraknói Vilmos* kiváló magyar történétíró, nagyváradi kanonok, c. püspök, szül. 1843 febr. 27-én Ürményben. Nagyszombaton, Esztergomban s Budapesten tanult. 1865-ben pappá szentelték, 1870-ben a tud. akad. tagja, 1873-ban osztálytitkára, 1879—1889 főtítkára lett, 1878-ban várad kanonok, 1879-ben c. apát, 1892-ben c. püspök lett. 1924. Koppant nagy irodalmi munkásságot fejtett ki, s munkáinak nagy tömegéből mint legkiválóbbakat említjük: Pázmány Péter és kora, Pest 1868—69 és 1870. — A magyar nemzet története, 1872—1874. Három kötet. — Erdődi Bakócz Tamás élete. 1889. — Hunyadi Mátyás király 1440—1490. — A magyar pedagógia történetére nézve alapvető jelentőségű: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században, melyből a fenti mutatvány való. A munka 1873-ban jelent meg, s a m. tud. akad. pályadíjjal jutalmazta. *Szerk.*

Az iskolák különböző fokai sem voltak oly szorosan megkülönböztetve és elválasztva, mint ma; működési körük, tantárgyaik, osztályaik száma nem volt állandóan megállapítva.

Ha tehát mindamellet a XVI. század iskoláit osztályozzuk és megkülönböztetjük az elemi iskolákat, a gimnáziumokat, az akadémiákat, nekünk kell ellesni a jellemvonásokat, melyek által egymástól különböztek.

Az elemi iskolák azok, melyek rendszerint a plébániák mellett állottak fenn s tantárgyaik a hittan-, írás-, olvasás- és számolásra szorítottak. Németországban ezek «német iskolák»-nak nevezettek, mivel a tannyelv német volt s a klasszikái tanulmányok kívül állottak körén.¹ Ezen elnevezéssel felső Magyarország némely városaiban is találkozunk,² ellentétben a «latin iskolák»-kal, melyekben a latin nyelv tantárgy és az előadás nyelve is volt.

Ezen elemi iskolák számáról, belső szervezetéről teljesen hiányoznak adataink.

Valószínű, hogy a kath. klérus erkölcsi és kulturai süllyedése a XVI. század elején, kedvezőtlenül hatott vissza a népnevelés ügyére is, mely egészen a lelkészek kezeibe volt letéve. Utóbb Oláh Miklós, felfogva ezen ügy vallási és nemzeti horderejét, szokott buzgalmával karolta föl. Az 1560-ik évi nagyszombati zsinat — főntebb érintett — határozataiban kötelességévé tette a lelkészeknek, hogy híveiket a hittan elemeiben oktassák; az evangéliumokat, epistolákat, a katekizmust, az apostoli hitvallást és a közhasználatban lévő imádságokat magyarázzák. Ugyanakkor elrendelte, hogy minden plébánia, vagy a szegényebbek többen egyesülve, iskolamestert (ludi magister) alkalmazzanak. Ennek hivatása az ismeretek elemeibe beavatni a gyermekeket; vagyis az olvasásra, írásra, egyházi énekekre és a vallás tanra tanítani.³

Mennyiben lettek foganatosítva e zsinati végzések, arról nincs tudomásunk.

A protestáns egyházi gyülekezetek is odahatnak, hogy elemi iskolák lehetőleg minden plébániában létesíttessenek. És egy kimutató, mely a XVII. század első éveiben készült, csakugyan állítja,

¹ Räumet Károly: «Geschichte der Pädagogik». Stuttgart 1843. I. 279. 286. II.

² így Selmece, Körmöcön, Késmárkon a városi latin iskolák mellett magánvállalkozók által létesített iskolák «német iskolák»-nak nevezetnek.

³ XXIV. XXV. fejezet. Péterfy i. m. 105 s. kk. II

hogy minden prot. község — a legszegényebbek kivételével — külön iskolamesterrel birt.¹

Mikép képeztettek ki s mily képzettséggel birtak a kath. elemi iskolák tanítói: adatok hiányában nem határozhatjuk meg.

A protestánsoknál az ifjak, mielőtt a külföldi főiskolákra utaztak, vagy ha innen visszatértek, mielőtt lelkészi állomásokra alkalmaztattak, rendszerint falusi iskolákban kezdték meg nyilvános pályájukat. És kétségtelen, hogy azon gyakorlat, mely szerint az iskolák tanzékei lépcsőkül szolgáltak a lelkészi hivatalokhoz, az iskolaügyre nézve mindenek fölött előnyös volt.

Mind a katolikusoknál, mind a protestánsoknál a tanítók a templomban is szolgáltak, az isteni tiszteleteknél segédkeztek a papnak s a templomi éneket vezették.

Az, hogy tanítók egyúttal a jegyzői teendőket is viselték, a ritkább esetekhez tartozik.

A fennebb mondottak után valószínű, hogy a legtöbb kath. és prot. plébánia mellett létezett a XVI. században elemi iskola. Azonban e munkában csak azokról leendő szó, melyeknek tanítói közül egynek, vagy többnek nevét emlékeink megőrizték.

¹ Lampe i. m. 571 s. kk. II.